

Володимир ПАШУК

*кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
відділу нової історії України
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3536-1848>
e-mail: volparo@gmail.com*

«РУСЬКА ТРІЙЦЯ» У ВИДАННЯХ «ПРОСВІТИ». ПОСТАТІ ТА ЇХНЄ ТРАКТУВАННЯ

Зосереджено увагу на з'ясуванні характеру та способу трактування, виявлення відмінностей у подачі біографічних відомостей представників «Руської трійці» галицькими просвітянами у своїх виданнях. На основі аналізу опублікованих матеріалів, вміщених у двох збірниках творів (1908, 1913), проаналізовано спосіб викладу життєпису та характер оцінювання М. Шашкевича, Я. Головацького, М. Устияновича й І. Вагилевича.

Відзначено, що виклад біографічних даних мав відмінності, стосовно М. Шашкевича та Я. Головацького подано вступні частини, в яких окреслено їхній внесок у суспільний розвиток. Для цього проаналізовано стан і важливість української мови на тлі тогочасних політичних процесів та боротьбу за її запровадження у різних публічних сферах, насамперед у літературі. При цьому наголошено, що в Галичині народна мова мала ширше застосування, ніж у Наддніпрянщині, через її використання як мови навчання у шкільництві, публічному житті, міжособистісному спілкуванні в середовищі інтелігенції.

Життєписи представників «Руської трійці» містили дані про соціальне походження, дитячі роки, навчання, а також зацікавлення громадським і літературним рухом слов'янських народів та їхній вплив на молодих галицьких діячів. Відзначено позитивні риси характеру М. Шашкевича, зокрема його організаційні здібності і спроможність об'єднувати навколо себе молодь, талант до написання поезій, сміливість у діях. Також позитивно оцінено зусилля Я. Головацького, спрямовані на збирання усної народної творчості, етнографічні виправи, науковий доробок, що стосувався прогресивних зацікавлень. Основну увагу в характеристиці діяльності галицьких письменників у вказаних публікаціях зосереджено на зацікавленості семінаристами етнографією, збиранням пам'яток старовини. Окреслено їхні творчі зусилля, результатом яких став підготований та опублікований 1837 р. альманах «Русалка Дністровая» – перша спроба в Галичині запровадити народну мову як літературну.

Результати розвідки сприятимуть подальшим дослідженням громадсько-політичного руху в Галичині ХІХ – початку ХХ ст.

Ключові слова: Товариство «Просвіта», М. Шашкевич, Я. Головацький, М. Устиянович, І. Вагилевич.

Актуальність нашої теми, її важливість та особливість зумовлена тим, що вона не досліджена й не висвітлена в наукових виданнях. Товариство «Просвіта» і причетне до його створення громадсько-політичне угруповання вважали себе послідовниками «Руської трійці» й давали оцінні судження попередникам, які на різних етапах життєвих перипетій займали неоднозначну громадсько-політичну позицію.

Метою статті є з'ясування характеру трактування представників «Руської трійці» галицькими просвітянами у своїх виданнях. Відповідно завдання передбачають: аналіз та характеристику матеріалів стосовно постатей вказаного осередку, окреслення суті та способу трактування окремих особистостей, з'ясування відмінностей у подачі біографічних відомостей.

Наукові праці, в яких було б розкрито зазначену тему, відсутні, хоч свої дослідження присвячували чільним діячам цього галицького осередку О. Петраш¹, Ф. Стеблій², М. Шалата³.

Відтак важливою для вивчення нашої теми є джерельна база, яку становлять матеріали біографічного характеру, вміщені у двох просвітянських виданнях, зібрання творів представників цього галицького громадського гурту, що побачили світ у 1906 р. та 1913 р. й були ідентичними за змістом. Тобто в обидвох виданнях використано один і той самий текст стосовно двох чільних діячів. Біографічні відомості про І. Вагилевича були вміщені лише у виданні за 1913 р. Враховуючи, що вказані збірки побачили світ на початку ХХ ст., коли товариство функціонувало орієнтовно 40 років і наближалось до півстолітнього ювілею, ми можемо вважати викладені у них міркування усталеними, а окреслені погляди про галицьких діячів такими, що виражали зрілі сформульовані судження у закінченому вигляді.

Важливим, з огляду на сказане є біографії чільних представників «Руської трійці»: М. Шашкевича, Я. Головацького й сподвижника М. Устияновича, опубліковані 1906 р. у першій збірці творів⁴. Це були невеликі за обсягом тексти, в яких лаконічно викладено життєпис і факти, які дозволяють з'ясувати трактування цих постатей.

Першою була вміщена біографія М. Шашкевича⁵, яка складалася зі вступної частини й біографічних даних. У вступній частині охарактеризовано епоху, в якій жив і творив чільний представник «Руської трійці», окреслено становище й політичні домінанти Галичини як чинник, що визначав статус народної мови. Наголошено, що Галицька Русь тривалий час була зв'язана з Польщею, сильний вплив якої зберігся навіть після приєднання її до Австрії. Також відзначено слабкий зв'язок зі східними українськими землями, оскільки в тому часі «Від Російської України Галичина відділена була строгим кордоном, австрійська германізація, при браку чисельного

¹ Петраш О. «Руська Трійця» Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич, Яків Головацький / ред. О. І. Корженевич. Київ, 1972. 152 с.

² Стеблій Ф. Сподвижник Маркіяна Шашкевича: Яків Головацький – діяч українського національного відродження. Львів, 2004. 96 с.; Стеблій Ф. Маркіян Шашкевич – провісник незалежності України. Львів, 2011.

³ Шалата М. Будителі «Руська Трійця» та її послідовники. Дрогобич. 2011.

⁴ Твори Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького, Николи Устияновича, Антона Могильницького. Львів, 1906. 623 с. (Серія: Руська письменність. Т. III).

⁵ Маркіян Шашкевич. *Твори Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького, Николи Устияновича, Антона Могильницького*. С. 5–8.

німецького елемента в краю, не могла сягати глибоко»⁶, і хоч завдяки Австрії русини мали більшу можливість «розвивати власне національне життя, вони так були пересякли польщиною, що не здужали з неї визволитися». Далі пояснено, що малося на увазі: «Руська шляхта вже давно спольщилася, так само і інтелігентніша часть міщанства, тай взагалі у просвітнійших русинів як світського так і духовного стану і мова домашня, і дух були польські; польська мова уживалася навіть у церковних проповідях по містах, як також у скудненькій письменности»⁷.

У наступному блоці цієї вступної частини схарактеризовано статус та роль церковнослов'янської мови, яка «вважалася властивою книжною мовою рускою, в котрій і викладали руські професори на львівському університеті (в роках 1787–1808) богословські приготовляючі науки для будучих руских священників, та друкувалися книжки для народних шкіл (катехизми і букварі)...»⁸, в яких, для зрозумілості, додавали народну мову. Далі наголошено, що це не мало успіху і практику використання чужого слова необхідно було замінити своєю живою мовою. Зазначено, що таку можливість «доказав Маркіян Шашкевич, і він для австрійської Руси має ще більше значення, як для російської Котляревський...»⁹, пояснено, що так потрібно вважати, бо в півавстрійській Русі народна мова, завдяки його почину, стала мовою не лише літератури, а також «домашнього і товариського життя ... життя публічного ... шкіл, і літератури наукової, чого ... в Україні не було тай по-части ще й доси нема»¹⁰. Завершивши в такий спосіб вступну частину, в якій окреслено значення діяльності М. Шашкевича на тлі тогочасних явищ, подано біографію поета.

Після звичних біографічних даних – народження, родинне коло, дитячі роки, навчання в гімназії з відзначенням його позитивних рис – наголошено, що до молодого Маркіяна «горнулися ... товариші», що він і навчався добре, і писав вірші польською мовою «особливо повиншований родичам». Далі описано навчання на філософських курсах духовної семінарії у Львові, з якої через порушення дисципліни він був виключений. Мусив сам себе забезпечувати, оскільки батько спересердя відмовив йому в підтримці. Акцентовано увагу на тому, що хоч «борба о хліб підривала його слабе здоров'я»¹¹, все ж, маючи свободу дій, він познайомився «з ширшою наукою і з світлими людьми поляками і чехами»¹². Відтак, довідавшись про слов'янське відродження, зокрема національний рух на літературно-науковому полі у сербів і чехів, а також пізнавши «руску» народну поезію і перші твори українських письменників, М. Шашкевич «загадав розбудити національне життя і серед русинів, а іменно утворити чисто народну літературу руску». Наступна частина розповіді стосувалася його діяльності.

Передусім відзначено, що він зібрав довкола себе «громадку товаришів, котрі зобов'язувалися словом честі трудитися ціле життя для добра руского народу». Вони «вписувалися в альбум» «Руска Зоря» та взяли собі слов'янські імена: Богдан,

⁶ Там само. С. 5.

⁷ Маркіян Шашкевич... С. 5.

⁸ Там само.

⁹ Там само. С. 6.

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само.

¹² Там само.

Володар, Всеволод, Мстислав (доречно вказати, що вони мали українське, а також і галицьке походження) та ін. Найближчі його товариші обрали собі такі імена: Я. Головацький – Ярослав, І. Вагилевич – Далибор, а сам М. Шашкевич – Руслан. Студенти стали називати товаришів «Руською трійцею».

Далі в характеристиці їхніх інтересів і діяльності вказано, що вони збирали народні пісні, досліджували народні звичаї, вишукували рукописи й пам'ятки старовини, вивчали свою мову й історію.

Після того йшли відомості про закінчення філософського факультету в 1833 р. і поновлення навчання у духовній семінарії, де також було організовано гурт товаришів. Підтримуючи ініціативу семінаристів відзначити день народження цесаря Франца І, Маркіян Шашкевич написав оду «Голос Галичан», яка стала першим поетичним твором, що був опублікований у 1835 р. народною мовою. Це справило велике враження на вихованців семінарії. Наступного року М. Шашкевич виголосив першу промову «рускою» мовою в музеї семінарії перед керівництвом закладу та гостями, а згодом і першу «руску» проповідь у церкві Святого Юра. Відтак частина семінаристів почала між собою розмовляти українською мовою.

Згадано і про задум разом із Я. Головацьким видати збірник поетичних і прозових творів «Зоря». Однак цензор, «зашкарупілий руский професор теології, не позволив»¹³, а поліція звернула увагу на М. Шашкевича та провела в нього безрезультатний обшук для виявлення заборонених книжок. Після того зазначено, що, частково змінивши рукопис «Зорі», «Шашкевич видав її 1837 р. в ... Будапешті під заголовком “Русалка Дністрова”, 900 примірників якої конфіскувала Львівська цензура (і знято з конфіскації аж у 1848 р.), а розійшлося між людьми лише 100 примірників, які були вислані до Відня».

В описі періоду після завершення навчання подано відомості про одруження і висвячення, працю пароха у Гумниськах, Нестаничах та Новосілках-Ліських. При тому зауважено, що єпископ Снігурський мав намір залишити здібного юнака в консисторії. А також вказано, що, попри складні життєві умови (злидні, захворювання) письменник не припиняв науково-літературної праці. Завершено біографію розповіддю про перенесення праху до Львова.

Другою постаттю, біографія якої вміщена в цьому ж виданні, був Я. Головацький¹⁴. Написана вона за тією ж структурою, що й попередня: спочатку вступна частина з коротким описом становища народної мови і сфер її впливу, після цього – лаконічний виклад життєпису товариша М. Шашкевича.

Спершу подано порівняльну характеристику становища української мови в Наддніпрянській Україні та Галичині. Зазначено, що «Нова письменність руска розвивалася інакше в Україні, а інакше в Галичині» і що на східних землях вона «була реакцією против московщини, отже і мусіла якнайбільше відокремлюватися від московської письменності»¹⁵. Хоч українські письменники старалися писати українською мовою і теми брали з народного життя, це не мало значних наслідків, оскільки

¹³ Маркіян Шашкевич... С. 8.

¹⁴ Яків Головацький. *Твори Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького, Николи Устияновича, Антона Могильницького*. С. 67–70.

¹⁵ Там само. С. 67.

«Писання по українськи було не стільки об'явом почуття всенародної потреби, як радше або милою забавкою, або виразом неясного прив'язання до свого рідного, без якої дальшої цілі»¹⁶. При цьому зауважено, що російська мова й надалі залишалася мовою публічного й приватного життя навіть для українських письменників, її не використовували ні у школах, ні в церковних проповідях. Відтак підсумовано: «Українська письменність розвивалася, отже, довший час сама про себе, відірвана від життя і з невеликим впливом на життя»¹⁷, «держалася в тісних межах красної та популярної літератури, причім, правда, легше було заховати чистоту мови, хотя все таки при навичці до російщини годі було цілком встеречися чужого впливу»¹⁸.

Далі йшлося про Галичину, в якій «руска письменність була реакцією против польщини»¹⁹. Частина письменників прагнула дистанціюватися від польської мови, проте не вважала народну мову достатньою для письменства, чому сприяли закиди «з противної сторони», що трактувала «руску мову яко наріччя польської і відмовляно русинам права окремішньої народності»²⁰. Після цього охарактеризовано спрямування тогочасного руху, за яким галицьким русинам йшлося не лише про розвиток літератури, «але і о впровадження рускої мови на місце польської до всего життя: до дому, до товариства, до школи, до науки, до церкви, до життя публічного – се була й виразна свідома ціль ... перших писателів»²¹. Для того, щоби сформувати руску мову як книжну й придатну до письма і щоб її «якнайбільше відрізнити від польської, писателі хапали за церковно-слов'янщину», яка «вела скоро до російщини, до котрої ... пхали ще антагонізм до польщини та фальшиве, з недостаточного знання походяче поняття о рускій і російській мові, народності і історії, а вкінці також особистий вплив деяких росіян, особливо московського професора Погодіна»²². Усе це призвело до творення якоїсь штучної, книжної мови з поєднанням слів із різних мов, яка дедалі більше наближалася до російської. Після такого ретроспективного екскурсу в процес шукань вирішення мовного питання зауважено, що «Тій струї, котра майже 30 літ переважала в галицькій письменності, не вміли опертися навіть деякі зразу дуже щирі любителі рідного слова і найближчі товариші Шашкевича, якими були ... Яків Головацький і Никола Устиянович»²³.

Далі подано біографію Я. Головацького. У розповіді про його дитячі роки зазначено, що по-руски він навчився читати вдома після закінчення нормальної чотирикласної народної школи, а писати аж в гімназії, коли йому випадково потрапила в руки німецько-російська граматика, де був зразок скоропису, якого не знали ні його батько, ні сільський дяк. Звернено увагу на етнографічну діяльність, яку знаний сподвижник започаткував ще з гімназійних і студентських років. Вказано, що, навчаючись у львівській гімназії, він не лише співав з товаришами руські пісні, а й записував їх.

¹⁶ Яків Головацький... С. 67.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Там само. С. 67–68.

¹⁹ Там само. С. 68.

²⁰ Там само.

²¹ Там само.

²² Там само.

²³ Там само. С. 69.

Відзначено, що вже тоді, крім польських, дістав «Енеїду» І. Котляревського та деякі російські книжки. Згодом, вступивши 1831 р. на філософський факультет Львівського університету, відвідував університетську бібліотеку та бібліотеку Оссолінських, де познайомився з М. Шашкевичем. Тоді ж переписував народні пісні, займався палеографією. А згодом помандрував Галичиною – Стрийщина, Станіславщина, Коломийщина – та Буковиною і записував пісні. Після навчання на філософському факультеті продовжив у Пешті, там познайомився з багатьма слов'янами. Теологію, яку закінчив 1839 р., вивчав у Львові. Однак як підозрілий у неблагонадійності до уряду, зміг висвятитися аж у 1843 р. Зазначено, що рік перед тим відбув ще одну «подорож на угорську Русь і докінчив там збирання народних пісень, котрі після 1878 року вийшли в Москві в чотирьох великих томах»²⁴.

Далі описано його працю: спочатку був помічником пароха в Микитинцях у Станіславському повіті, згодом священником у Хмелевій в Заліщицькому повіті. Після того звернено увагу на літературно-видавничу діяльність. Згадано, що, крім перших своїх творів, опублікованих ще в «Русалці Дністровій», видав у 1841 р. «Галицькі приповідки, зібрані Ількевичем», а в 1846 р. і 1847 р. разом зі своїм братом Іваном збірник «Вінок». У 1848 р. на 3'їзді руських вчених був головою секції руської мови і словесності, де виголосив відому доповідь «Розправа о язиці южноруским». А коли в грудні того ж року було створено кафедру руської мови й літератури у Львівському університеті, його призначили на посаду професора. Наступного року Я. Гловацький видав «Три вступительніі преподаванія о руской словесности» і «Граматику руского языка». Заразом вказано, що він приблизно в тому часі «став, під впливом Погодіна і його львівського приятеля історика Зубрицького, прихилитися до російщини»²⁵. Далі лаконічно зауважено, що як наслідок його участі у московській етнографічній виставці, до якої австрійський уряд був неприхильний, вчений втратив посаду професора та переїхав на постійне місце проживання до Росії. Незважаючи на прагнення, не зміг через незнання російської мови на новому місці отримати кафедру російської літератури, відтак його призначили головою археографічної комісії у Вільно, де він пропрацював до 1888 р. На кінець подано, що Я. Головацький «від 1850 р. писав вже мішаною або російською мовою самі наукові річі, але любов до рідного слова заховав в закутині серця таки до кінця життя. Впрочім хоть він займав визначне становище, але вплив його на літературу не був такий великий»²⁶.

Останній, кому в цій збірці творів вміщено біографічний матеріал, був сподвижник «Руської трійці» Микола Устиянович²⁷. На відміну від попередніх аналогічних текстів, у цьому не було вступної частини – лише біографічні відомості.

На початку вказано, що народився 7 грудня 1811 р. у Миколаєві Жидачівського повіту, де його батько, Леонтій, був бурмістром. Далі йшлося про навчання: спочатку церковне письмо освоював у дяка, потім нижча школа у рідному містечку, згодом гімназія і філософський факультет університету у Львові. Зазначено, що «При своїй

²⁴ Яків Головацький... С. 69.

²⁵ Там само. С. 70.

²⁶ Там само.

²⁷ Никола Устиянович. *Твори Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького, Николи Устияновича, Антона Мосильницького*. С. 171–172.

чутливій вдачі був склонний до горячих поривів, і мало що не дався в р. 1830 звабити до повстання польського в Варшаву»²⁸. Відтак вступив до духовної семінарії, де, ймовірно, познайомився і заприятелював із Шашкевичем. Після висвячення у 1838 р. був адміністратором у Волкові Львівського повіту, а згодом адміністратором і парохом у Славську Стрийського повіту.

Зауважено, що в тих часах писав мало й лише 1848 р. пробудився до активнішої письменницької праці. Тоді подавав поезії і статті до заснованої першої газети русинів Галичини «Зорі Галицькій» й «піддав гадку, скликати до Львова з'їзд “учених руских”, щоби при їх помочи заснувати літературно-просвітнє товариство “Матицю руску”, хоронити самостійний розвій рускої мови супроти церковно-слов'янської, російської і польської і т. і.»²⁹.

Далі згадано новий і важливий вид діяльності М. Устияновича – кількома місяцями пізніше від зазначених подій австрійський уряд доручив йому видання урядової руської газети «Галичоруский вістник», яка протягом семи місяців виходила у Львові. Коли ж її редакція була перенесена до Відня, він повернувся до Славська. У 1861 р. обраний послом до сейму, «але там не розвинув визначної діяльності»³⁰.

Наступна частина розповіді про нове місце праці (1870) – Сучава на Буковині. Маючи велику родину – 10 дітей, – весь час жалівся на свою долю і, будучи у Славську і на новому місці, «нарікав, що він вже до нічого нездатний». Далі вказано, що «... в його літературних та народних поглядах, в котрих впрочім вже й давніше був деколи хиткий, робилась щораз більша зміна, він чим далі тим більше віддалявся від попередніх ідеалів і сам знемоцілий стратив віру в силу свого народу та видів його спасіння в російщині»³¹.

Наприкінці вказано, що М. Устиянович у період від 1836 р. до 1865 р. написав близько 80 поезій, 6 повістей та кілька «розправ і газетних статей». Зазначено, що найбільш вартісні поезії, «писані чисто народним ладом, в писаних книжним ладом видно щось штучного, вимушеного»³². На завершення зауважено, що впродовж останніх 20 років зовсім перестав писати.

Біографічні відомості про І. Вагилевича були вміщені в новій збірці творів, що побачила світ 1913 р.³³. Спочатку наведено звичні для такого формату дані: народився у сім'ї священника, після закінчення станіславівської гімназії був прийнятий до Львівської духовної семінарії і з 1830 р. навчався на філософському факультеті³⁴. Далі зазначено, що «займався більше етнографією та історією ніж обов'язковою наукою, тому перепав з математики і мусів семінарію опустити та пішов на екстерну»³⁵. Контактуював з польськими літераторами, писав вірші польською мовою. Згодом

²⁸ Никола Устиянович... С. 171.

²⁹ Там само. С. 171–172.

³⁰ Там само. С. 172.

³¹ Там само.

³² Там само.

³³ Твори Маркіяна Шашкевича і Якова Головацького. (З додатком творів: І. Вагилевича і Тимка Падури). 2-ге вид. Львів, 1913. 456 с.

³⁴ Іван Вагилевич. *Твори Маркіяна Шашкевича і Якова Головацького*. 2-ге вид. С. 337–338.

³⁵ Там само. С. 337.

познайомився з М. Шашкевичем, перейнявся його думками й увійшов у коло його однодумців, узявши собі ім'я Далибор, «ходив межі нарід», вивчав його звичаї, записував народні пісні та досліджував пам'ятки старовини: «йому здавалося, що в печерах Карпатських скал знайшов рунічні написи»³⁶.

Далі йшлося про листування з російськими й чеськими вченими Шафариком і Погодіним, про те, що публікував свої розвідки в часописах, передовсім чеських, і коли завершив у 1839 р. навчання, «ім'я його вже було звісне в Празі, Москві і Варшаві», чим окреслено його міжнародні контакти. Лаконічно згадано, що він «помагав складати “Русалку Дністрову”»³⁷.

Інформовано, що уряд крайовий йому, як і Я. Головацькому, ставив «перепони до висвячення, а поліція тримала їх під надзором за участь в зложенню “Русалки Дністрової” і за кореспонденцію з російськими письменниками». Тоді ж «Він став жити найбільше в польських кружках і на аристократичних вечірках пописувався знанням генеалогії всіх знатніших родів, так що його називали ходячою енциклопедією»³⁸.

Духовна влада, незважаючи на кількаразові спроби, не хотіла його висвячувати та «помилувала аж по виданню рускої граматики в польській мові в р. 1845». Відтак він у 1848 р. «висвятився і дістав завідательство в Нестаничах, де давніше був Маркіян Шашкевич»³⁹. Звернено увагу на події 1848 р. й участь у них І. Вагилевича.

Передусім вказано, що після прийняття першої конституції у 1848 р. «польські пани, котрі проти Рускої Ради заснували Руский Собор, заманили його до Львова, щоби редагував газету “Дневник руский”, маючий приєднувати русинів для поляків». Ця газета, не знайшовши прихильників між русинами, після № 9-го з 25 жовтня, «коли комендант Львова, по бомбардуванню міста розв'язав враз з польською Радою Народновою і Руский Собор», перестала виходити. Тож І. Вагилевич залишився без куска хліба, оскільки консисторія не дозволила йому повернутися на свою попередню посаду, «доки за самовільне опущення її не відбуде кари реколекції». Після того – складний вибір: деякі польські товариші остерігали, «що його довгі літа можуть тримати в замкненню», тому «боявся піддатися карі і перейшов на протестантську віру». Зазначено, що подальша його доля була складною, він «тяжко бідував, працюючи за дуже мізерну плату при польських видавництвах, і нераз навіть голодував»⁴⁰.

При кінці – лаконічний підсумок, за яким І. Вагилевич був «спосібний і трудящий чоловік з бистрим розумом і буйною фантазією, притім же палкий, нетерпеливий та хиткий». Також відзначено, що потрапив до товариства, «котре не було для нього корисне та гнаний нещасним темпераментом, збився з дороги і марно згинув»⁴¹, «напрацювався багато і знав багато, а лишив мало, по польськи писаного більше ніж по руски»⁴². Зауважено, що велику кількість розвідок не закінчив і вони перебувають у рукописах.

³⁶ Іван Вагилевич... С. 337.

³⁷ Там само.

³⁸ Там само.

³⁹ Там само. С. 338.

⁴⁰ Там само.

⁴¹ Там само.

⁴² Там само.

Опубліковані у двох збірниках творів матеріали дають змогу з'ясувати, як просвітяни трактували представників «Руської трійці» та які оцінні судження вони подавали суспільству.

Загалом наведені описи й узагальнення були певною мірою симбіозом окреслення характеру розвитку суспільства XIX ст. із наголосом на першій його половині та біографічними відомостями із визначенням внеску кожної з постатей у громадсько-політичний і духовний розвиток краю, передусім у справі запровадження народної мови у широкий вжиток – і як мови літератури, науки, і як засобу приватного й ділового публічного спілкування. Варто вказати й на певні відмінності аналізованих текстів, наприклад, біографічні дані передували вступним частинам тільки в довідках про М. Шашкевича та Я. Головацького.

Доречно зазначити, що найбільш позитивним було трактування постаті М. Шашкевича. Для того, щоб обґрунтувати велике значення й масштабність діянь чільного представника «Руської трійці», описано складність вирішення мовного питання в краї. Для цього застосовано відповідну структуру, за якою спочатку подано причини збереження в першій половині XIX ст. полонізаційних виявів у краї, а потім наслідок: руська шляхта й освічена частина міщанства, а також дехто з духовенства вживали польську мову і в приватному житті, і в публічному. Крім того, вказано на новий виклик. За умов, коли Австрія надавала більші можливості для національного розвитку, частина русинів, прагнучи протистояти полонізації, намагалася церковно-слов'янську мову, яку названо книжною, застосовувати у викладанні в Львівському університеті (1787–1808) та виданні підручників для народних шкіл, в яких для кращого розуміння чужого письма додавали народні слова. Так, відзначено штучність цієї мови й складність її сприйняття, а звідси доцільність її заміни. На цьому тлі подано опис діяльності М. Шашкевича, який довів, що чужу мову можна замінити своєю і що він для підавстрійської Русі мав більше значення, ніж для підросійської І. Котляревський. Аргументовано це тим, що в Галичині, внаслідок його почину, народна мова стала мовою не лише літератури, а й приватного, товариського і публічного життя, мовою шкільного викладання та науки, чого у Наддніпрянській Україні не було⁴³.

Відповідно до цього викладено біографічні дані: відзначено важливе значення постаті, підстави для позитивного трактування самого М. Шашкевича і справи, яку провадили він та його друзі. Наведено відомості про дитячі роки, навчання, zarazом згадано особливі якості М. Шашкевича як творчої особистості. Наголошено, що ще в гімназії він був у центрі уваги й міг навколо себе згуртувати учнів, а також акцентовано на хисті до написання віршів. Доречно вказати на об'єктивність викладу біографічних даних, оскільки видавці не оминули життєвих перипетій молодого семінариста, який за порушення семінарських порядків змушений був перервати навчання й самотужки заробляти на хліб насущний. У цей період відзначено й певні позитиви: отримавши свободу дій, маючи доступ до бібліотек, талановитий і допитливий юнак ознайомився з діяльністю провідників слов'янського відродження, передусім польського і чеського національних рухів, та тогочасними досягненнями в літературно-науковій сфері. У такому ж позитивному ключі трактовано його зацікавлення народною творчістю. Головною справою, яка і зумовила високу оцінку

⁴³ Маркіян Шашкевич. *Твори Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького, Николи Устияновича, Антона Могильницького*. С. 6.

цієї видатної постаті, був задум відродити національне життя у Галицькій Русі через запровадження народної мови в літературу. Розповідаючи про реалізацію цього наміру, автор звернув увагу на те, що він згуртував навколо себе товаришів, які так само прагнули трудитися на благо руського народу, навіть обрали собі слов'янські імена (що нагадували імена українських, зокрема галицьких, князів та козаків – Всеволод, Мстислав, Богдан), розгорнули літературну діяльність, вписуючи свої твори в альбом «Руска Зоря». Позитивно забарвлені відомості про їхню етнографічну діяльність, зокрема збирання й записування народних пісень, звичаїв, пам'яток старовини, вивчення рідної мови й історії. Аналогічний характер мали приклади перших кроків М. Шашкевича до відродження суспільного становища й запровадження у публічне життя народної мови: написаний та опублікований у 1835 р. поетичний твір, яким стала ода «Голос Галичан», промова, виголошена перед керівництвом закладу та гостями в музеї семінарії, а згодом і перша проповідь у церкві Святого Юра. Це підсилено визначенням впливу чину молодого подвижника на своїх товаришів, оскільки наголошено, що частина семінаристів почала між собою розмовляти українською мовою⁴⁴.

Важливим був матеріал, що характеризував ставлення просвітян до М. Шашкевича і стосувався підготовки й видання першого альманаху народною мовою. Розповідаючи про задум опублікувати збірник поетичний і прозових творів «Зоря», автор вказав на перепони, які чинив «зашкарупілий» цензор, відзначив наполегливість поета, який вніс невеликі зміни у текст, його успіх – публікацію «Русалки Дністрової», хоч основна частина тиражу була конфіскована і збірник вийшов у світ лише 1848 р. На завершення – складні умови життя – висвячення, не надто заможні парафії, злидні, захворювання і, незважаючи на все це, безперервна науково-літературна праця⁴⁵.

Винятково позитивне трактування постаті чільного представника «Руської трійці» стосувалося високої обґрунтованої оцінки його як особистості, творчої натури, яка мала організаційний хист, і загалом його діяльності на тлі тогочасних проблем суспільного розвитку й визначального впливу на них М. Шашкевича.

За такою самою структурою та з об'єктивними підходами, однак помітними відмінностями щодо характеру трактування, невідомий автор у вказаних збірниках творів подав матеріал про Я. Головацького. Вступна частина присвячена порівнянню становища й розвитку сфер застосування української мови в Наддніпрянській Україні та Галичині. Наголошено, що в підросійських землях використання народної мови хоч і було реакцією на зросійщення і письменники старалися використовувати народну мову й тематику, однак це мало локальний вимір: оскільки автори не сформували чітко вираженої мети, російська й надалі була мовою приватного і публічного життя на українських землях, зокрема й для письменників, її не застосовували ні у шкільництві, ні в церковних проповідях. Відзначивши, що за таких обставин українська письменність не мала значного впливу на суспільне життя, автор звернув увагу на інший стан мови в Галичині. Руська письменність внаслідок польського натиску й пропаганди, яка негативно трактувала і мову, і народ, намагалася від неї дистанціюватися й обрала у тих цілях церковнослов'янську. Оскільки тенденції були масштабними та стосувалися запровадження руської мови в широкий приватний і публічний вжиток,

⁴⁴ Маркіян Шашкевич... С. 8.

⁴⁵ Там само.

це не дало бажаних наслідків. Навпаки – разом із впливом російських істориків призвело до формування проросійської орієнтації й творення штучної мови. Врешті підсумок вступу – цьому не змогли протистояти найближчі товариші М. Шашкевича Я. Головацький і М. Устиянович. Очевидно, в такий спосіб, із застосуванням відповідного трактування історичного матеріалу, формувалися передумови пояснення долі й політичних виражів цих сподвижників «Руської трійці», що було викладено у їхніх біографічних відомостях.

Спочатку у вказаних збірниках творів, описуючи дитячі роки й навчання, життєві факти й особисті зацікавлення Я. Головацького, неназваний автор надавав їм позитивний вираз: етнографічна діяльність як свідчення інтересу до духовності свого народу, ознайомлення з Енеїдою І. Котляревського, знайомство із М. Шашкевичем, слов'янами, мандрівки Галичиною, Буковиною, Закарпаттям. Позитивний образ сподвижника М. Шашкевича доповнено інформацією про складнощі у справі висвячення, про літературну діяльність, участь у З'їзді руських вчених, відзначено «Розправу о язичі южнорускім» та професорську посаду на новоствореній кафедрі Львівського університету, перші видання на цій посаді. Після того окреслено мовно-політичну переорієнтацію. Автор, пояснюючи підстави змін у поглядах на русинів і їхні перспективи, вказував на вплив Погодіна та Зубрицького («небавком став, особливо під впливом Погодіна і його львівського приятеля історика Зубрицького, прихилитися до російщини»⁴⁶) і цим пояснював проросійську позицію та її наслідки. Несприйняття австрійським урядом участі в московській етнографічній виставці призвело до втрати професорської посади й переїзду до Росії, де через неспроможність посісти кафедру російської мови й літератури вчений був призначений головою археографічної комісії у Вільно. Цей критичний матеріал, який характеризував постать Я. Головацького, пом'якшено наведеним наприкінці тексту твердженням, за яким він хоч і писав мішаною та наближеною до російської мовою, все ж любов до рідного слова «у закутку серця»⁴⁷ зберігав до кінця життя. В останньому реченні зазначено, що він займав визначне становище, але його вплив на літературу не був великим.

Відомості про Я. Головацького у вказаних збірниках творів подано з неоднозначних життєво-політичних позицій, оскільки поєднано позитивні факти діяльності з його переходом на проросійську орієнтацію, що і визначило суперечливе трактування цієї постаті. Опис дитячих років, навчання, сподвижницької діяльності, спрямованої на надання нового і вищого статусу народній мові, культурі, загалом народу, був нейтральним, адже, з одного боку, ці дії апіорі були сприятливими для суспільства, з іншого – вони не мали емоційного забарвлення, виражених оцінних суджень. Так само беземоційно подано життєві зміни, хоча й з елементами критичної оцінки внеску особи в останні десятиліття у розвиток краю як незначного та вказівкою, що Я. Головацький в тому часі використовував російську мову. Але і цей критичний матеріал доповнено заувагою, що він тоді все ж зберігав любов до рідного слова.

Орієнтовно з таких самих позицій, та з певними відмінностями й дещо іншим акцентуванням у цитованих просвітянських виданнях наведено матеріал, присвячений відомому сподвижнику «Руської трійці» М. Устияновичу. Відмінність полягала

⁴⁶ Яків Головацький. *Твори Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького, Николи Устияновича, Антона Могильницького*. С. 70.

⁴⁷ Там само.

у відсутності вступної, як у перших двох випадках, частини. Лише біографічні дані за звичною схемою – соціальне походження, навчання, діяльність.

Автор відзначив певні особливості, які стосувалися «чутливої вдачі» М. Устияновича, ймовірно, емоційного характеру, що зумовлювало схильність до «горячих поривів»⁴⁸, тобто необдуманих вчинків, і мало не призвело до участі в польському повстанні. У такий спосіб окреслено хисткість натури й життєвих позицій письменника, охарактеризовано його професійну й творчу діяльність. Мимохідь згадано про його знайомство, приятелювання і співпрацю з М. Шашкевичем⁴⁹.

У нейтральному, позбавленому оцінних суджень форматі викладено його творчу працю. Згадано, що 1848 р. активізував його творчі зусилля та громадські ініціативи, оскільки він подавав поезії та статті до заснованої першої в Галичині газети «Зорі Галицької» і виступив з ініціативою скликання Собору руських вчених для заснування «Галицько-руської матиці» як засобу збереження самостійності руської мови та видання у Львові протягом семи місяців «Галичоруского вістника»⁵⁰. Однак пишучи про нього як політика, автор використав критичну оцінку, оскільки вказав, що, будучи обраним у 1861 р. до сейму, він не розвинув визначної діяльності. Тобто ніяк себе не проявив.

Такі ж критичні нотки простежувалися в описі його перебування на посаді у Славську і на Буковині, того, що він постійно жалівся на власну долю, низько оцінював свої можливості («нарікав, що він вже до нічого нездатний»)⁵¹. Помітно негативно висвітлено не надто стійкий характер М. Устияновича, що виявлялося і в літературних творах, і в поглядах на народ, адже діяч дедалі більше віддалявся від попередніх ідеалів. На завершення формування життєвої позиції зазначено, що він утратив віру у свій народ і схилився до проросійського напрямку.

Очевидно, загальне трактування постаті викладено в останньому абзаці, в якому йшлося про його творчий доробок. Там наголошено, що найбільшу вартість мали лише поезії, написані народною мовою і в народному дусі, а творені книжною мовою відзначалися штучністю й силуваністю.

Отже, в цьому матеріалі застосовано значною мірою нейтральне, однак із помітними критичними нотками, трактування постаті сподвижника «Руської трійці» М. Устияновича. Літературна й громадська активність до 1848 р. винятково подані з позицій його внеску в розвиток суспільства та впровадження у широкий вжиток народної мови. Однак політична діяльність і позиція у пізнішому часі відзначені критичними оцінками. На відміну від попередніх матеріалів, можна простежити й окреслення причин таких змін: емоційна нестійкість характеру, схильність до нерозважливих вчинків, нарікання, зневіра у своїх можливостях та можливостях народу. Неоднозначність ставлення до постаті М. Устияновича виражена в останньому абзаці, де наголошено, що написані ним твори народною мовою мали цінність, книжною ж були штучними, тобто позбавленими вартості⁵².

⁴⁸ Никола Устиянович. *Твори Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького, Николи Устияновича, Антона Могильницького*. С. 171.

⁴⁹ Там само.

⁵⁰ Там само. С. 172.

⁵¹ Там само.

⁵² Никола Устиянович... С. 172.

Матеріал лише біографічного характеру про І. Вагилевича був розміщений тільки в збірнику творів за 1913 р. і за способом викладу нагадував підхід, застосований до життєпису М. Устияновича⁵³.

Опис років навчання, знайомство з М. Шашкевичем і перейняття його ідей, вивчення народної творчості, звичаїв і пам'яток старовини, цікаві припущення про ймовірність знаходження у Карпатах рунічного письма загалом подано з нейтральних позицій. Хоч у цій частині й зауважено, що він тоді контактував із польськими літераторами та писав вірші польською мовою.

У такому ж ключі згадано про листування із Шафариком і Погодіним, про розміщення публікацій головню у чеських часописах і його участь у підготовці «Русалки Дністрової», про складнощі у висвяченні, призначення на парафію в Нестаничах, де раніше був М. Шашкевич.

Далі текст із заувагами подано з критичних позицій. Це стосувалося наведення підозр з боку уряду за листування з російськими письменниками, його постійних контактів з польськими колами, де він відзначився знанням генеалогії польських знатних родів.

Описи подій «Весни народів» та участь у них І. Вагилевича були критичними. Автор стверджував, що «польські пани» «заманили його до Львова» для редагування пропольської газети «Дневник руский»⁵⁴, яка незабаром перестала виходити, й І. Вагилевич опинився без засобів до існування, оскільки консисторія, після того, як він самовільно залишив парафію, могла його повернути на попередню посаду лише після відбуття кари. Однак, остереігаючись тривалості реколекції, він перейшов у протестантизм, тяжко бідував, при чому відзначено, що і не раз голодував, працюючи за мізерну плату в польських видавництвах.

На завершення, як і в попередніх випадках, викладено позицію, яка визначала трактування постаті. Пов'язавши його талановитість, розум з емоційністю, нетерплячістю й хиткістю, автор зазначив, що він потрапив до товариства, яке не було для нього корисним, «збився з дороги і марно згинув». Він хоч і знав, і напрацював багато, але залишив мало; польською мовою написав більше, ніж руською; значна частина його розвідок залишилася незавершеною і перебуває в рукописах.

Хоч у цьому біографічному матеріалі збережено нейтральний підхід викладу біографічних даних щодо трактування постаті І. Вагилевича, все ж помітні критичні оцінні судження та зауваження, їх висловлено найбільше.

Загалом трактування постатей «Руської трійці» подано об'єктивно, виважено і з врахуванням їхньої життєвої позиції та внеску в суспільний розвиток. Впадає у вічі, що викладений матеріал не передбачав вираженої авторської оцінки постатей – лише факти, все інше на розсуд читача.

Найбільш позитивно, без акцентування уваги на негативних життєвих чинниках висвітлено постать М. Шашкевича. Доречно зазначити, що у вказаних виданнях найбільше уваги приділено М. Шашкевичу та Я. Головацькому, менше – М. Устияновичу й І. Вагилевичу, біографічні відомості якого були розміщені лише у другому виданні

⁵³ Іван Вагилевич. *Твори Маркіяна Шашкевича і Якова Головацького*. 2-ге вид. С. 337–338.

⁵⁴ Там само. С. 338.

збірника творів. Очевидно, це пов'язано з неоднозначною життєвою позицією цього сподвижника, що зумовило відповідне ставлення до його постаті.

Важливо зазначити, що в текстах немає чітко виражених негативних чи позитивних оцінних суджень, все сперто на констатації реалій. Певний виняток стосувався окреслення емоційного характеру І. Вагилевича та його постійних контактів з польськими колами. Автори наводили лише факти, а висновки мали зробити читачі. Для цього застосовано відповідний підхід, який можна вважати за критерій оцінки: праця на користь народу, на його розвиток потрактована як позитивна, а відхід від цього, передусім у мові, політичних орієнтаціях, супроводжувався критичними узагальненнями щодо безвартісності частини творчого доробку, написаного чужою мовою, та діяльності, спрямованої на чужі інтереси, й висновками про незначний вплив на літературу. Для обґрунтування причин відступу від первісних ідей у відповідних біографічних матеріалах відзначено вплив Д. Зубрицького й М. Погодіна на Я. Головацького, вказано на надмірну емоційність та певну непослідовність М. Устияновича й І. Вагилевича.

Неоднозначність життєвої позиції представників «Руської трійці» зумовила, відповідно, неоднозначне трактування їхніх постатей у виданнях «Просвіти», що свідчить про об'єктивний підхід і виваженість позиції товариства. Критичні зауваги подано без застосування емоційного осуду.

REFERENCES

Petrash, O. (1972). *«Ruska Triitsia» Markiian Shashkevych, Ivan Vahylevych, Yakiv Holovatskyi* (O. I. Korzhenevych, Ed.). Kyiv [in Ukrainian].

Shalata, M. (2011). *Budyтели «Ruska Triitsia» ta yii poslidovnyky*. Drohobych [in Ukrainian].

Steblii, F. (2004). *Spodvyzhnyk Markiiana Shashkevycha: Yakiv Holovatskyi – diiach ukrainskoho natsionalnoho vidrozhennia*. Lviv [in Ukrainian].

Steblii, F. (2011). *Markiian Shashkevych – provisynek nezalezhnosti Ukrainy*. Lviv [in Ukrainian].

Tvory Markiiana Shashkevycha I Yakova Holovatskoho. (Z dodatkom tvoriv: I. Vahylevycha I Tymka Padury). (2nd ed.). (1913). Lviv [in Ukrainian].

Tvory Markiiana Shashkevycha, Yakova Holovatskoho, Nykoly Ustyianovycha, Antona Mohylnytskoho. Serii: Ruska pysmennist (Vol. 3). (1906). Lviv [in Ukrainian].

Volodymyr PASHUK

PhD (History), Senior Researcher

Department of Modern History of Ukraine

*at the I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3536-1848>

e-mail: volparo@gmail.com

«THE RUTHENIAN TRINITY» IN «PROSVITA» PUBLICATIONS. FIGURES AND THEIR INTERPRETATION

First of all, it is noted that the topic is relevant due to its importance and lack of research. Owing to «Prosvita» followers, who declared themselves adherent of the «Ruthenian Trinity», this theme is important. They took an ambiguous socio-political position at different phases of life.

Therefore, the focus is concentrated on exploring the nature, interpretation method, and identification of differences in the presentation of biographical information by Halychyna representatives of the «The Ruthenian Trinity» in their publications. The biography and the nature of the interpretation of M. Shashkevych, Ya. Holovatskyi, M. Ustyianovych, and I. Vahylevych are analyzed based on the analysis of biographical information contained in two collections of works (1908, 1913).

It was noted that the presentation of biographical data had some differences, as with M. Shashkevych and Ya. Holovatskyi, introductory parts contained their contribution to social development. For this reason, analyzed the state and importance of the Ukrainian language in the background of political processes of those days, and the struggle for its introduction in various public spheres, especially in literature. As emphasized, the vernacular was more widely used in Halychyna than in the Naddniprianshchyna region due to its use as the main language in schools, public life, and interpersonal communication among the intellectuals.

The biographies of «The Ruthenian Trinity» representatives contained information about social origins, childhood, education, and interest in the social and literary movement of the Slavic peoples and their influence on young figures of Halychyna. At the same time, attention was drawn to the fact that M. Shashkevych was notorious for his positive character, organizational capability and ability to unite young people around him, talent for poetry writing, and courage in actions. In addition, Ya. Holovatskyi's efforts aimed at collecting oral folk art, ethnographic works, and scientific achievements related to progressive interests were positively characterized. By defining the Halychyna figures' activities in given publications, the main focus was on the interest of seminarians in ethnography and collecting monuments of antiquity. Separately outlined their creative efforts, the result of which was the preparation and publishing in 1837 of the «Dnister Mermaid» almanac due to which the first attempt in Halychyna to introduce the vernacular language into literature was made. Summarizing the material mentioned above, it is noted that the authors avoided evaluating information regarding these figures negatively or positively, giving only facts of a biographical nature and activities that should form the reader's interpretation.

For this purpose, these figures (except M. Shashkevych) are presented as positive examples of actions aimed at Halychyna progress, and negative aimed at retreat from this, and contributed to the critical characteristics of individuals. Hence the instability and emotional characters of those representatives of the «The Ruthenian Trinity», who retreated from the original intentions, aspirations, and hopes are emphasized.

The results of the survey will contribute to further research of the socio-political movement in Halychyna in the 19th – early 20th centuries.

Keywords: «Prosvita» Society, M. Shashkevych, Ya. Holovatskyi, M. Ustyianovych, I. Vahylevych.